

10. **Dictionary** of the English Language. – Fifth Ed. – Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company [Electronic recourse]. – Mode of access: <https://www.thefreedictionary.com/editing>. – Date of access: 10.03.2022.

Проводится детальное рассмотрение термина редактирование как комплексной прикладной науки, которая имеет связи не только с книговедением и издательским делом, но и с филологией (лингвистикой и литературоведением), текстологией, логикой, герменевтикой, психологией и др. Констатируется избыточность введения термина эдитология, предлагается авторская дефиниция термина редактирование.

The term editing is examined in detail as a complex applied science, which has connections not only with bibliology and publishing, but also with philology (linguistics and literary studies), textology, logic, hermeneutics, psychology, etc. The redundancy of the introduction of the term editology is stated, and the author's definition of the term editing is proposed.

Жук Т.І. (Мінск)

**І.В. ВОЎК-ЛЕВАНОВІЧ: АСНОЎНЫЯ ЭТАПЫ ЖЫЦЦЯ
І НАВУКОВАЙ ДЗЕЙНАСЦІ (ПА МАТЭРЫЯЛАХ ФОНДУ
АДЗЕЛА РЭДКІХ КНІГ І РУКАПІСАЎ ЦЭНТРАЛЬнай
НАВУКОВАЙ БІБЛІЯТЭКІ імя ЯКУБА КОЛАСА
НАЦЫЯНАЛЬнай АКАДЭМІі НАВУК БЕЛАРУСІ)**

У лістападзе 2021 г. споўнілася 130 гадоў з дня нараджэння беларускага мовазнаўца Іосіфа Васільевіча Воўка-Левановіча (1891–1938?/1943), якому давялося жыць і працаваць у цікавы і нялёгкі час – 20-я гг. мінулага стагоддзя. Адны лічылі яго русіфікатарам, іншыя – сумленным навукоўцам, але і ён, і яго апаненты падзялілі трагічны лёс навуковай інтэлігенцыі свайго часу.

І.В. Воўк-Левановіч нарадзіўся ў вёсцы Копча Свіслацкай воласці Бабруйскага павета (цяпер Асіповіцкі раён Магілёўскай вобласці) «в трудовой землеробской семье», як ён пісаў у аўтабіяграфіі [5, л. 101]. Па іншых крыніцах нарадзіўся будучы вучоны на хутары Лявонаўка ў збяднелай шляхецкай сям’і. Прозвішча Воўк-Левановіч належыць

гербу «Трубы» і знаходзіцца ў спісе старажытных шляхецкіх родаў Беларусі. Родапачынальнікам Воўк-Левановічаў быў баярын Лявон Рыгоравіч Воўк, які ў 1562 г. атрымаў ад караля Жыгімонта II Аўгуста граматы на валоданне вотчынамі ў Рэчыцкім павеце. Прадзед Іосіфа Васільевіча – Фларыян Воўк-Левановіч – займаў пасаду гродскага суддзі ў Рэчыцкім павеце. Да канца XVIII ст. шырокія зямельныя ўладанні Левановічаў меліся ў паселішчах Высокая, Слабада Паташава і Азарычы, Кажаноўка, Сяроўка, Плутоўка [2].

«Когда мне исполнилось 10 лет, родители мои получили возможность определить меня в гимназию, т. к. жившая в городе моя замужняя сестра предоставила мне бесплатные квартиру и стол, а мои успехи в учении дали возможность бесплатного обучения в Бобруйской гимназии на протяжении всего курса», – успамінаў Воўк-Левановіч [5, л. 101].

У 1911 г. Воўк-Левановіч скончыў гімназію з сярэбраным медалём і ў тым жа годзе паступіў у Пецярбургскі ўніверсітэт на славяна-рускае аддзяленне гісторыка-філалагічнага факультэта. Падчас вучобы наведваў семінары акадэміка А. Шахматава (па гісторыі рускай мовы), прафесара І. Бадуэна дэ Куртэнэ (па параўнальнай граматыцы славянскіх моў), слухаў лекцыі па стараславянскай мове, гісторыі і дыялекталогіі рускай мовы акадэміка Я. Карскага. На жыццё зарабляў прыватнымі ўрокамі.

Першая імперыялістычная вайна на доўгія гады спыніла вучобу юнака. У 1914 г., скончыўшы тры курсы ўніверсітэта, ён быў прызваны ў армію, дзе служыў па 1918 г. «В 1918–19 уч[ебном] году я, еще не окончив Петроградского университета, из которого я был отвлечен мировой войной, будучи уже на четвертом курсе историко-филологического факультета <...>. В сентябре 1917 года [попал] в Полтавский офицерский госпиталь, куда был эвакуирован больной плевритом с театра военных действий...», адзначаў вучоны ў аўтабіяграфічных запісах [9, л. 13]. У 1918 г. пасля некалькіх раненняў і цяжкой хваробы Воўк-Левановіч быў прызнаны непрыдатным да далейшай вайсковай службы і вярнуўся да бацькоў. Амаль два гады выкладаў рускую і лацінскую мовы ў Бабруйскай прыватнай гімназіі Гадыцкага-Цвіркі і Клецкай грамадскай гімназіі. З 1920 па 1922 г. служыў у Чырвонай арміі, апошні год службы быў штатным выкладчыкам рускай мовы на 81-х Мінскіх камандных курсах рабоча-сялянскай Чырвонай арміі.

Толькі ўвосень 1922 г., звольніўшыся з арміі, Воўк-Левановіч змог узнавіць вучобу ва ўніверсітэце і ў маі 1923 г. атрымаў дыплом аб яго заканчэнні. Як таленавітаму і перспектыўнаму выпускніку яму прапанавалі месца выкладчыка на кафедры рускай мовы, але Воўк-Левановіч адмовіўся ад гэтай прапановы і вярнуўся на радзіму, каб працаваць на ніве культурнага адраджэння Беларусі.

Увогуле, 1920-я гг. адзначаюцца даволі плённай працай вучонага. У Мінску ў жніўні 1923 г. Народным камісарыятам асветы БССР ён быў прызначаны выкладчыкам беларускай мовы і літаратуры ў польскім і яўрэйскім педагагічных тэхнікумах, а ўжо з кастрычніка гэтага ж года Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт залічыў яго ў навуковыя супрацоўнікі для падрыхтоўкі да выкладчыцкай працы.

У 1924 г. І.В. Воўк-Левановіч паступіў асістэнтам на кафедру гісторыі беларускай мовы БДУ, а праз тры гады ў 1927 г. стаў дацэнтам згаданай кафедры, дзе, акрамя гісторыі беларускай мовы, чытаў курс рускай мовы, вёў практычныя заняткі і семінары па сучаснай беларускай, стараславянскай, польскай, чэшскай, сербскай, балгарскай мовах, па мове «Літоўскай метрыкі». Але Воўк-Левановіч не абмяжоўваўся толькі выкладчыцкай дзейнасцю. У ім арганічна спалучаліся і педагог, і навуковец. Галоўнымі аб'ектамі яго навуковых даследаванняў былі гісторыя беларускай мовы і беларуская дыялекталогія; вывучаў ён і старажытныя беларускія пісьмовыя помнікі, у прыватнасці, выданні Ф. Скарыны.

У 1925 г. вучоны друкуе сваю першую навуковую працу «Гістарычнае вывучэнне беларускай мовы ў славянскай міфалогіі», якая была зачытана ў БДУ ў лютым 1924 г. і атрымала станоўчы водгук акадэміка Я. Карскага. У 1926 г. выйшаў з друку гісторыка-дыялекталогічны нарыс «Беларускае аканне» з заўвагай, што «... у аснову гэтай працы ў скарачаным відзе пададзены 2 рэфераты, чытаных аўтарам у Інстытуце беларускай культуры ў лістападзе – снежні 1924 г. і ў Навуковым Таварыстве пры Белар[ускім] дзярж[аўным] ўніверсітэце ў маі 1926 г.» [3, с. 1]. Як вынік вывучэння мовы скарынаўскіх выданняў з'явіўся артыкул «Мова выданняў Францішка Скарыны» (1926), падрыхтаваны да 400-годдзя беларускага друку. У Цэнтральнай навуковай бібліятэцы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (ЦНБ НАН Беларусі) захоўваюцца прыжыццёвыя выданні асобных прац Воўк-Левановіча з яго дарчымі надпісамі. Вядомаму беларускаму этнографу і фалькларысту, правадзейнаму члену Інбелкульту А. Сержпутоўскаму ў 1926 г. былі падпісаны працы «Беларус-

кае аканьне» і «Да пытання аб аканні ў беларускім правапісе»; асобны адбітак са Скарынінскага зборніка з працай «Мова выданняў Францішка Скарыны» ў 1928 г. быў падараваны Воўк-Левановічам філалагу-славісту доктару філалагічных навук К. Пушкарэвічу, які на той час працаваў выкладчыкам у Ленінградскім дзяржаўным універсітэце.

У 1927 г. пры Інстытуце беларускай культуры была створана камісія па ўкладанні гістарычнага слоўніка беларускай мовы, Воўк-Левановіч быў прызначаны яе навуковым сакратаром. На чарговым пасяджэнні камісіі ён выступіў з дакладам «Аб прынцыпах і метадах укладання гістарычнага слоўніка беларускай мовы». Многімі палажэннямі даклада пазней як сваеасаблівай інструкцыяй карысталіся навукоўцы ў працы над слоўнікам.

У тым жа 1927 г. вучоны выдаў на ўласныя сродкі літаграфічным спосабам «Лекцыі па гісторыі беларускай мовы», якія былі зацверджаны Наркамасветы БССР як вучэбны дапаможнік (перавыдадзены ў Мінску ў 1994 г.). У прадмове да выдання Воўк-Левановіч адзначаў, што «...недахоп часу ў сувязі з патрэбай як найхутчэй даць падручнік для студэнтаў прымусіў пакінуць кніжку ў аснове ў тым відзе, як яна была падрыхтавана для друку яшчэ вясной 1925 года» [4, с. 7]. Па гэтай жа прычыне аўтар не здолеў выпусціць падрыхтаваную ў чарнавым рукапісе другую частку курса лекцый – марфалогію, якая па невядомых прычынах так і не была выдадзена.

У лютым 1928 г. у газеце «Савецкая Беларусь» быў надрукаваны крытычны артыкул Я. Лёсіка «Цікавішся – прачытай ("Лекцыі па гісторыі беларускае мовы" О.В. Воўк-Левановіча)». Трэба зазначыць, што ў 1920-я гг. адносіны паміж беларускімі мовазнаўцамі былі вельмі складаныя, кожны меў свой погляд на развіццё беларускай літаратурнай мовы; у друку вялася бескампрамісная крытыка апанентаў, аб чым сведчыць згаданая публікацыя. Уступаючы ў палеміку з Я. Лёсікам, які на той час актыўна займаўся праблемамі беларускай літаратурнай мовы, быў аўтарам шматлікіх падручнікаў па беларускай мове і адным з арганізатараў і ўдзельнікаў Акадэмічнай канферэнцыі па рэформе беларускага правапісу і азбукі [1, с. 38–39], Воўк-Левановіч выказвае свой погляд на гісторыю беларускай мовы, прыводзіць прыклады і параўноўвае выкарыстанне так званых «русіцызмаў» у сваёй працы і ў выданні «Граматыка беларускай мовы: Фанетыка» (1926) Я. Лёсіка. Вучоны адзначае: «Я. Лёсік замест таго, каб ляць мяне, прыпісваючы мне тую тэндэнцыю ("перакручванне на расейскій лад" белар[ускай] мовы), якой у мяне няма, <...> лепш уважна б

прачытаў і вывучыў тое, што ёсць у маіх лекцыях. Тады б ён зразумеў, чаму ёсць супольныя рэчы ў белар[ускіх] гаворках і вялікарускіх і ўкраінскіх і чаму гэтых рыс дужа многа. <...> Разам з тым ён бы можа не так пужаўся і тэрмінаў “Русь, рускі, праруская мова”, <...> якія мною ўжываюцца ў лекцыях у адносінах да старадаўняй Беларусі і старабеларускай мовы згодна з гістарычнымі фактамі і пра якія я нават раблю спецыяльную заўвагу на стар. 183 маіх “Лекцый”: Тэрміны “Русь, рускі” я ўжываю ў адносінах да разгляд[анай] эпохі выключна для захавання точнасці “гістарычнай тэрміналогіі, не ўкладаючы ў апошнюю ніякага палітычнага для сучаснага моманту смыслу» [6, л. 4]. Акадэмік Я. Карскі ў 1928 г. даў станючы водгук аб навуковай дзейнасці Воўк-Левановіча, у якім зазначыў, што той «...как уроженец Белоруссии, <...> стал преподавателем Белорусского университета, где читал также специальные курсы по белорусскому языку и его истории. Результатом этого преподавания явились вполне научные “Лекции по истории белорусской мовы”» [10, л. 1].

На працягу 1928–1930-х гг. выйшлі з друку такія даследаванні І. Воўк-Левановіча як «Важнейшыя рысы гаворкі вёскі Татаркавічы і гаворак ваколічных вёсак» (1928), «Кароткія заўвагі аб некаторых помніках беларускай мовы ў Ленінградзе» (1929), «Аб прынцыпах і метадах укладання гістарычнага слоўніка беларускай мовы» (1930), «Еще к вопросу о “ляшских” чертах в белорусской фонетике» (1930) і інш.

Лінгвістычная дыскусія, у цэнтры якой апынуўся Воўк-Левановіч, набыла ў канцы 1920-х гг. востры характар. Вучонага абвінавачвалі ў «вялікадзяржаўным шавінізме»; ён, у сваю чаргу, абвінавачваў сапернікаў у спробе адарваць беларускую мову ад расейскай, у засмечанні яе паланізмамі. «Што да маёй пазіцыі ў пытанні беларусізацыі, то яна ясная ўжо з таго, што вот ужо сёмы год, як я сумленна працую на карысць гэтай справы навукова і як выкладчык», – пісаў Воўк-Левановіч [8, л. 136].

Выступленне вучонага ў 1929 г. у Акадэміі навук БССР з дакладам «Пра некаторыя важнейшыя недахопы беларускай літаратурнай мовы» было неадназначна сустрэчана ў навуковым асяроддзі і вызвала шырокую дыскусію сярод мовазнаўцаў, якія лічылі многія палажэнні даклада памылковымі, а самога вучонага абвінавачвалі нават у незвычайных паводзінах. Усё гэта зрабіла становішча навукоўца яшчэ больш складаным. У снежні 1929 г. ён звяртаецца ў Камісію па чыстцы ячэйкі КП(б)Б БАН з заявай, што «...некаторыя таварышы,

<...> якім не падабаецца мая ўстаноўка ў закранутых мною пытаннях нормавання літар[атурнай] бел[арускай] мовы, <...> хочучь скампра мэнтаваць яго (даклад) з палітычнага боку, не маючы на гэта ніякіх фактычных падстаў. Гэта ўжо не палеміка, але тэндэнцыйная палітычная інсінуацыя, працяг той жа лініі цкавання і выжывання ў адносінах не толькі да мяне, але і да некаторых іншых навук[овых] работнікаў, якая наглядаецца ўжо не першы год у нас на Беларусі. <...> Апроч таго, прасіў бы Камісію разам з партыйнай арганізацыяй БАН прыняць удзел у дыскусіі па майму дакладу. Бо мне, які заўсёды імкнуўся совесна працаваць на карысць пралетарскай навукі, вельмі важна ведаць ацэнку гэтай работы з боку не аддзельных асоб, але ўсяе партыйнай арганізацыі тае ўстановы, дзе я работаю, у цэлым» [7 л. 1 – 3 адв.].

У такіх абставінах у 1930 г. Воўк-Левановіч быў вымушаны пакінуць Беларусь і пераехаць у Саратаў. Там ён уладкаваўся на кафедры мовазнаўства педагагічнага факультэта Саратаўскага дзяржаўнага ўніверсітэта, займаўся навуковай працай па агульным мовазнаўстве і рускай мове. У 1934 г. вучоны быў арыштаваны, але неўзабаве вызвалены, пасля чаго пераехаў у Арэнбург, дзе загадваў кафедрай рускай мовы і літаратуры ў педагагічным інстытуце. У верасні 1937 г. Воўк-Левановіч быў ізноў арыштаваны, у лютым 1938 г. асуджаны за ўдзел у контррэвалюцыйнай, тэрарыстычнай і дыверсійна-шкодніцкай арганізацыі і прысуджаны да расстрэлу з канфіскацыяй маёмасці. Па адных звестках прысуд быў прыведзены ў выкананне ў тым жа годзе, па іншых звестках, яго жыццё, як і шматлікіх беспадстаўна абвінавачаных прадстаўнікоў беларускай творчай інтэлігенцыі, абарвалася ў лагеры на Поўначы ў 1943 г. Іосіф Васільевіч Воўк-Левановіч быў рэабілітаваны ў 1958 г.

У 1983 г. у ЦНБ НАН Беларусі на дзяржаўнае захаванне была перададзена асноўная частка рукапіснага архіва вучонага, невялікую колькасць дакументаў бібліятэка атрымала ў 1984 г. ад дачкі Воўк-Левановіча Ксеніі Іосіфаўны. Зараз асабісты фонд І.В. Воўк-Левановіча зберагаецца ў фондзе аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў ЦНБ НАН Беларусі пад № 34 і налічвае 171 адзінку захавання з храналагічнымі рамкамі 1918–1942 гг.

Творчыя дакументы вучонага складаюць найбольш аб'ёмны раздзел фонду. Сюды ўвайшлі чарнавыя аўтографы навуковых прац «Форма “прошлага ў будучым” (буду-ль) у мове дакументаў “Літоўскай метрыкі”», «Важнейшыя рысы гаворкі вёскі Татаркавічы і гаво-

рак вакольных вёсак», першая частка манаграфіі «К истории русского литературного языка (наблюдения над языком конца XVII – начала XVIII в.», накіды артыкулаў, рэцэнзій, заўваг на працы розных аўтараў, выпісы па мовазнаўстве і інш.

Матэрыялы выкладчыцкай дзейнасці Воўк-Левановіча прадстаўлены ў фондзе рабочымі планамі, праграмамі курсаў лекцый па гісторыі беларускай і рускай моў, тэмамі семінарскіх заняткаў, заўвагамі на праграмы па рускай і калмыцкай мовах і іншымі дакументамі часоў працы вучонага ў Беларускім і Саратаўскім дзяржаўных універсітэтах, у Арэнбургскім педагагічным інстытуце. Письмы розных асоб да Воўк-Левановіча захаваліся ў фондзе ў адзінкавых экзэмплярах.

Сярод дакументаў да біяграфіі – копія пасведчання аб заканчэнні Петраградскага ўніверсітэта, анатаваны спіс прац і іншыя звесткі біяграфічнага характару. У складзе невялічкай калекцыі дакументаў, сабраных вучоным, – кнігі з яго паметамі, газетныя і часопісныя выразкі і інш.

Каштоўная рукапісная спадчына І.В. Воўк-Левановіча дае больш поўнае ўяўленне аб ролі вучонага ў працэсе фарміравання беларускай літаратурнай мовы ў 1920-х гг., з'яўляецца крыніцазнаўчай базай для вывучэння гісторыі станаўлення і развіцця беларускага мовазнаўства.

ЛІТАРАТУРА

1. **Беларускія** пісьменнікі : біябібліяграф. слоўнік : у 6 т. / Ін-т літ. імя Я. Купалы АН Беларусі ; Беларус. энцыкл. ; пад рэд. А. В. Мальдзіса. – Мінск, 1992–1995. – Т. 4 : Лазарук – Перкін. – 1994. – 524 с.

2. **Воўк-Леонавіч Іосиф Васильевич** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [ru.wikipedia.org/wiki/Воўк-Леонавіч Іосиф Васильевич](http://ru.wikipedia.org/wiki/Воўк-Леонавіч_Іосиф_Васильевич). – Дата доступа: 18.03.2022.

3. **Воўк-Левановіч, І. В.** Беларускае аканне / І. В. Воўк-Левановіч ; Ін-т беларуск. культуры. Секцыя беларуск. мовы і літ. – Мінск : [Б. в.], 1926. – 23 с.

4. **Воўк-Левановіч, І. В.** Лекцыі па гісторыі беларускай мовы / І. В. Воўк-Левановіч. – Мінск : Нар. асвета, 1994. – 205 с.

5. **Цэнтральная** навуковая бібліятэка імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, аддзел рэдкіх кніг і рукапісаў (ЦНБ НАН Беларусі, АРКіР). – Ф. 34. – Воп. 1. – Адз. зах. 22.

6. **ЦНБ НАН Беларусі, АРКіР.** – Ф. 34. Воп. 1. Адз. зах. 33.

7. **ЦНБ НАН Беларусі, АРКіР.** – Ф. 34. Воп. 1. Адз. зах. 82.

8. **ЦНБ НАН Беларусі, АРКіР.** – Ф. 34. Воп. 1. Адз. зах. 104.

9. ЦНБ НАН Беларусі, АРКiР. – Ф. 34. Воп. 1. Адз. зах. 147.

10. ЦНБ НАН Беларусі, АРКiР. – Ф. 34. Воп. 1. Адз. зах. 149.

Приводятся сведения о жизни и научной деятельности белорусского языковеда И.В. Волк-Леоновича, дается краткий анализ содержания рукописного архива ученого, хранящегося в Центральной научной библиотеке Национальной академии наук Беларуси.

The article provides information about the life and scientific activities of the belarusian linguist I.V. Volk-Levanovich, a brief analysis of the content of the scientist's handwritten archive, stored in the Central Science Library of the National Academy of Sciences of Belarus, is given.

Кажамякін Г.В. (Мінск)

ВЫСТАВАЧНАЯ ПРАЦА З ФОНДАМ РЭДКАЙ І КАШТОЎНАЙ КНІГІ Ё БІБЛІЯТЭЦЫ БЕЛАРУСКАГА ДЗЯРЖАЎНАГА ПЕДАГАГІЧНАГА ЁНІВЕРСІТЭТА

Як вядома, адным з найважнейшых момантаў дзейнасці бібліятэкі ёсць арганізацыя выстаў. Гэтая праца патрабуе ад супрацоўнікаў адпаведных ведаў, творчага падыходу, наяўнасці эстэтычнага, мастацкага густу і мыслення і, што вельмі важна, вялікага захаплення гэтым кірункам бібліятэчнай дзейнасці.

Варта адзначыць, што шмат якія асобнікі кніг, перыядычных выданняў, іншых дакументаў, што захоўваюцца ў бібліятэках, з прычыны іх унікальнасці, часам дэфектнасці маюць абмежаванне на выдачу чытачу паводле прынцыпу прыярытэту захаванасці над даступнасцю. Яны могуць выкарыстоўвацца менавіта на выставе. І дзеля таго варта імкнуцца захоўваць падобную рэч у такім выглядзе, каб яна глядзелася пры паказе. Менавіта гэты прынцып і бярэцца пры падрыхтоўцы часовых і запланаваных экспазіцый.

Наведвальнікі – студэнты, выкладчыкі, шануюныя госці атрымліваюць часам новую інфармацыю, якая становіцца для іх адкрыццём. Сярод кніжных дакументаў выставы, прысвечанай вядомаму пісьменніку, можна экспанавалі як выданні яго твораў, так і літаратуру, прысвечаную яму, у тым ліку і артыкулы ў энцыклапедычных выданнях, а таксама тое ўскоснае, што нейкім чынам тэматычна звязана з